

Lezing: Kleine geschiedenissen van Dussen

Gedicht DUSSEN (opening).....	3
Munsterkerk.....	4
Kasteel-Dussen (1330-1401)	5
Muilkerk (1807-1940).....	7
Tumult aan de Korn (1929).....	10
'Teering en neering' in de Krekeldraai (1847-1986).....	13
PAUZE	21
De touwslagerij aan de Molenkade (1836-2011).....	22
Zilveren jubileum burgemeester Snijders (1921).....	29
Wederopbouw en uitbreiding (1945-1960)	32
Gedicht DUSSEN (besluit).....	38

1. Lezing 'Kleine geschiedenissen van Dussen'

Kleine geschiedenissen van Dussen, dames en heren.

Op de achterzijde van het boekje staat: **microgeschiedenis van het dorp, de buurt, het bestuur, de inwoners, hun werk, vermaak en aansprekende gebeurtenissen.**

De verhalen beschrijven dus geen wereldschokkende zaken, juist niet! Kleinschaligheid is troef. Het gaat uitsluitend over gewone dagelijkse dingen, die echter destijds in het dorp wel voor enige reuring zorgden.

Centraal staan de inwoners van Dussen van toen.

Zij zijn de hoofdrolspelers in Kleine geschiedenissen van Dussen.

Gedicht DUSSEN (opening)

Onlangs heb ik samen met de kleinkinderen een gedicht geschreven over Dussen. Het eerste deel is een nostalgische terugblik op het verleden door mijzelf, maar het wordt in de majeure afgesloten met een optimistische kijk op het heden en hoop voor de toekomst geheel naar de beleving van mijn kleindochters.

Het eerste deel.....

2. Riviertje de Dusse omzoomd met populieren

Fluisterende waterloop, luisterende populieren.

Eens navelstreng Munsterkerk en Muilkerk.

Machtig kasteel, grienden, eendenkooi, grazige weiden.

3. Schilderij met koeien achter een hek

Geduldige loeiers achter een hek.

Zwengelaar, touwslager, klompenmaker, molenaar.

4. Ansichtkaart van het Vrijheidplein 1960 en dorpshuis Middelpunt

Jan de Kapper, Koosje de Wit, Niek de Ronde, Hannes Teuling.

Postkantoor, politiebureau, boerenleenbank, de scholen.

Geen Middelpunt meer.

Waar anderen kampen met het verleden,
stoeit De Dussenaar met de historie.

Tot zover het eerste deel. Het tweede deel bewaar ik voor het slot.

Dussen was lang geleden geen dorp maar een gebied rondom het riviertje met onder meer de ambachten Munsterkerk en Muilkerk. We kijken eerst even naar Munsterkerk.

Munsterkerk

5. Fictieve weergave van Munsterkerk van schilder Frans Verbunt

Althans, zo zou het er uitgezien kunnen hebben, afgaande op oude documenten en de literatuur.

Het lag aan De Dusse, hemelsbreed niet ver van Muilkerk, was onderdeel van de graanschuur van Holland en de heer van Munsterkerk, Willem van Wijtvliet, had er destijds met instemming van de plaatselijke geestelijke een college van twaalf kanunniken gesticht, waarbij hun inkomsten gefinancierd werden door goederen die Wijtvliet had ingebracht.

Je ziet dat allemaal terug op dit schilderij, plus nog was andere zaken zoals een waterput, een aanlegsteiger voor schepen, een smidse en natuurlijk de traditionele herberg. De graanmolen van Munsterkerk (in Dussen Binnen) en het Munsterkerkse veer van Grondwilligen (over de Maas?) zijn dan weer niet afgebeeld.

6. Huidige kaart van ZHP met Munsterkerk

De kerk van Munsterkerk stond in de huidige Zuidhollandse Polder, aan de Oudestraat, ongeveer één kilometer buitendijks (Kornsedijk). We weten dat aan de hand van verklaringen, oude kaarten en perceelsnamen. Midden 17de eeuw werden plannen gemaakt de buitendijkse aan- en opwassen te omdijken. Daarvoor werd het gebied door de landmeters Joris de Roij en Mattheus van Nispen bemeten en in kaart gebracht.

7. Kaart Zuidhollandsche Polder uit 1669 van De Roij en Van Nispen

Doch daarvoor reeds, in een akte uit 1634 van de Grafelijkheidsrekenkamer, verklaarden schout en heemraden van Dussen, waaronder ook mijn stamvader Gerrit Janszoon Lensvelt over Munsterkerk **'dat ook buijten dijcks gestaen heeft de parochiekercke van munsterkerk ende dat soo wij altijd gehoort hebben, op seeker stuk lands tegenwoordelijk sijnde wijland genaemt het kerkckhof.'**

Ook op de kaart van De Roij en Van Nispen is dit perceel *Het Kerckhof* ingetekend. Met ten westen daarvan ook nog een perceel genaamd

Kerckelant. Bovendien is op de kaart ingetekend de *Kerksteegh* een verbindingsweg tussen de Oudestraat en de Nieuwesteeg.

8. Het Laarhuisje (1874-1960) aan de Oudestraat.

In diezelfde omgeving aan de Oudestraat, liet de gemeente Dussen twee eeuwen later, in 1872, een begraafplaats aanleggen. In 1874 werd het kerkhof opgeleverd compleet met omplanting en een baarhuisje (Laarhuisje). De reden voor de keuze van deze specifieke plek voor het aanleggen van een kerkhof valt uit de betreffende gemeenteverslagen niet op te maken, maar vermoedelijk was er wel een verband met de oude begraafplaats van Munsterkerk.

Naar aanleiding van bovenstaande aanwijzingen werd bij het samenstellen van de erfgoedkaart van de Gemeente Werkendam (in 2011) een grondboring gezet aan de Oude Straat. Daarbij werden opmerkelijk veel fragmenten aardewerk aangetroffen, die dateren van vóór de St. Elisabethsvloed. In de boring werden eveneens afzettingen van de Dussense stroomrug aangetroffen.

9. Magnetometingen op Het Kerkhof en Kerckelant

Op twee locaties aan de Oudestraat zijn vervolgens magnetometingen uitgevoerd. Die toonden in beide gevallen aan dat er inderdaad fundatieresten aanwezig zijn.

Kasteel-Dussen (1330-1401)

Grofweg halverwege tussen de kerken van Munsterkerk en Muilkerk lag aan de rivier De Duse het Kasteel. Het werd bewoond door het geslacht Van der Dussen. Zij waren ambachtsheer van Heeraartswaarde. Pas in 1474 werden zij ook ambachtsheer van Munsterkerk.

10. Het kasteel (huys en veste) van Geertruidenberg

De oorsprong van Kasteel Dussen dient gezocht te worden in de voortdurende strijd tussen Holland en Brabant, waarbij de spanningen in dit grensgebied soms hoog opliepen.

Op de grens van Brabant en Holland, werd in 1330 op aangeven van de hertog van Brabant door Jan VI van Heusden een versterkte toren gebouwd, een donjon. Deze was daar opgetrokken om in het grensgebied Brabants tegenwicht te bieden tegen de Hollandse sterkte ('huys en de veste') die enige jaren eerder in Geertruidenberg was gerealiseerd.

11. De donjon van de burcht Altena bij Almkerk

Zo ontstond kasteel Dussen, van oorsprong een grote vierkante woontoren met muren van drie meter dikte, berekend op het weerstaan van op dat moment in gebruik zijnde oorlogstuig.

12. Geslacht Van der Dussen (Jan II en Arent II de Grote)

Jan III van der Dussen was zeer waarschijnlijk de eerste bewoner van de woontoren; hij werd onder de Brabantse adel vermeld. Zijn broer Claes I van der Dussen volgde hem op maar werd later weer tot de Hollandse adel gerekend. Praktische overwegingen noopten de Van der Dussen's om wel eens van kamp verwisselen.

Claes I van der Dussen werd in 1356 opgevolgd door zijn zoon Arent II. Deze Arent was niet de eerste de beste. Naast ridder werd hij ook een invloedrijk bestuurder. Het leverde hem de bijnaam Arent de Grote op.

13. De donjon van Dussen verbouwd tot kasteel in 1387

Arent kreeg in 1387 toestemming van de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, om de donjon in Dussen aanzienlijk te verbouwen tot een Slot of Huys van Oorlog. Hij verkocht daarvoor de Grote Polder (de huidige Oranjepolder bij Hank) aan de Kartuizers in Geertruidenberg. De vrouw van Arent van der Dussen was blijkbaar behoorlijk in haar sas met de verkoop, want zij bewilligde niet alleen de verkoop, maar deed dat 'met lachende monde ende met drooghen oogen,' zo werd in het overdrachtsverslag opgetekend.

Ondertussen was Arent II ook baljuw van Zuid-Holland geworden.

14. Bladzijde uit het Wapenboek van Beieren

In de periode 1396-1401 ondernam Albrecht van Beieren drie grote veldtochten en één kleinere expeditie naar Friesland.

In 1396 landde de graaf bij Kuinre en versloeg hij de Friezen bij Schoterzijl. Arent II van der Dussen nam met 2 zonen Claes en Floris en 10 manschappen deel aan deze verovering van Oost-Friesland (het huidige Friesland).

15. Burcht Werkendam en oude kasteel van Meeuwen

Behalve Arent waren ook van de partij zijn geburen: Jan van Drongelen van kasteel Meeuwen, Herbaren van Riede van de Burcht Werkendam en niet te vergeten Willem van Oostervant van de kasteel-motte te Almkerk.

16. 'Wilde kenau' toont achterwerk aan boogschutters

De Hollanders werden echter warm ontvangen door de Friezen toen ze bij Kuinre aanmeerden. Onder de Friezen bevond zich ook een strijdlustige kenau, die gekleed in een blauw laken, blind van woede, voorwaarts snelde naar de schepen met de Hollanders. De vijand tot op boogschotafstand genaderd, draaide zij zich om, trok haar kleren omhoog en toonde haar ontblote achterste, daarbij in het Fries schreeuwend: 'Zoek daar je welkom!'.

De oproep van de vrouw werd met een regen van pijlen beantwoord. Verscheidenen sprongen in het water en joegen met getrokken zwaarden achter de goddeloze vrouw aan, haalden haar spoedig in en sneden haar in duizend stukjes.....

Muilkerk (1807-1940)

17.Schilderij van het vooroorlogse Muilkerk

Dit is het centrum van het oude Muilkerk in Dussen Binnen. Deze vooroorlogse afbeelding toont onder meer: de notarispraktijk van Rietra, de marechausseekazerne, de hervormde kerk, het winkeltje van Hagoort, de school en het schoolhuis, en de hervormde pastorie.

Tot begin 19de eeuw was de Heer van Muilkerk hier de baas. Hij had er ook flink wat eigendommen die voornamelijk gelegen waren langs de noordzijde van de Voorstraat in het Binnen, tussen het kasteel en de Baan.

18.Marechausseekazerne met hervormde kerk.

Bij de kerk lag oorspronkelijk de zogenaamde Adriaen van Herlaarhoeve of Ridderlijke Hofstad (ridderlijk goed). Het vormde de uitvalsbasis voor de ambachtsheer al woonde hij er zelf niet.

Bij de aankoop in 1772 door ambachtsheer Dirk Elemans werd dit goed omschreven als een huis met ruim 46 morgen land.

Behalve de Adriaen van Herlaarhoeve behoorden ook de Ponsenhoeve, ten oosten van de Rutensteeg, en gedeeltes van andere hoeves en werven, allen gelegen in het Noordeveld, tot het domein van de ambachtsheer.

Voor 31.000 gulden werd de subsituut-baljuw en secretaris van Klundert die tevens ambachtsheer van Sprang was, de nieuwe heer van Muilkerk.

In de drie decennia daarna werden door verschillende aan- en verkopen zijn bezittingen in Muilkerk, maar ook in Munsterkerk, verder uitgebreid.

Waarschijnlijk gedwongen door financiële problemen begon Elemans echter in 1806 diverse percelen land in Muilkerk te verkopen; in totaal zo'n 16 morgen; daarnaast leende hij geld met 34 morgen ander land als onderpand.

Na zijn overlijden, in 1807, zette zijn weduwe, Maria de Sel, dit beleid voort. Eerst (1806) werd de woning ten westen naast de Van Herlaerhoeve aan Jan Baptist van Gestel verkocht en in 1810 de hoeve naast het kasteel aan P.J. Sprangers en tenslotte ook nog het boerderijtje ten oosten van de hoeve van Sprangers aan Jacobus Baas.

19.Aankondiging van de publieke verkoop van Muilkerk

Nadat in 1812 ook de weduwe van Dirk Elemans was overleden, werd haar nalatenschap geveild. Deze veiling werd eind 1814 in aankondigingen in de kranten nader omschreven in negentien verschillende kopen.

Samenvattend: Twee huizen; één in Dussen en één in Niervaart/Klundert. Ongeveer 44 morgen land in Dussen voornamelijk in Muilkerk maar ook 6 morgen in de Zuidhollandsche polder. Daarnaast 4 morgen op Den Hill en 4 morgen in Den Duijl.

Behoudens het onroerend goed werden de heerlijkheidsrechten van Muilkerk en die van Sprang afzonderlijk te koop aangeboden.

20.Koffijhuis Peebergh op de Grote Markt in Breda

Tijdens twee zittingsdagen vond in Koffijhuis Peebergh naast het Raadhuis op de Grote Markt in Breda de publieke verkoop plaats. Tijdens de eerste zittingsdag op 13 januari 1815 kon een eerste bod worden uitgebracht. Op de tweede zittingsdag, drie weken later, was er gelegenheid om een verhoogd bod uit te brengen.

21.Huis van Adriaan Eland in Dussen Binnen (Ponsenhoeve)

De verkoop moet in Dussen de nodige reuring teweeg gebracht hebben. Een flink aantal notabelen uit Dussen reisden namelijk af naar Breda.

Uiteraard notaris Dionisius Middelkoop met zijn oudere broer Roeland, de burgemeester van Capelle. De landbouwers P. J. Sprangers uit Dussen Binnen en zijn niet onbemiddelde zwager en wethouder Antonius Johannes van der Pluijm die zijn boerderij aan de Putten had. Burgemeester P.J. Stael, tevens rentmeester van het kasteel, was er, vergezeld van een familielid Rigardus Stael en van zijn buurman uit de Achterstraat van het Binnen, de wagenmaker Heijmen de Rooij. Voorts nog de Dussense geneesheer en vroedmeester de

Antwerpenaar Bernardus Josephus van Horsigh en landbouwer Adriaan Eland, die ook in Dussen Binnen woonde, in de Ponsenhoeve.

22. De diligence van Van Gend en Loos naar Breda

Tijdens de finale verkoping drie weken later meldde zich ook nog Arnoldus Heijmans, de korenmolenaar. Daarnaast waren de landbouwers Abraham van Dijk, Mathijs Janse Kamp, Pieter Rouwbosch en Hendrik van Kooten van de partij.

Allen namen ze hun koets of sjees, maar de diligence van Van Gend & Loos is ook mogelijk, of wellicht gingen ze te paard. In ieder geval voerde hun reis over de gloednieuw aangelegde Straatweg, richting het zuiden, naar Breda.

23. Keizersveer over Oude Maas vanaf 1815 met Jan Baas als veerman

Ondanks de nieuwe weg toch best wel een hachelijke onderneming waarbij het veer over de Oude Maas bij Keizersveer en dat over Donge in Raamsdonksveer genomen moest worden.

En dat in de winter van 1815 waarvan bekend is dat die behoorlijk streng was met vanaf de tweede helft van januari flinke vorst en vrijwel dagelijks sneeuwval; de Maas trad dat jaar maar liefst vijf keer buiten zijn oevers.

24. De roerige jaren 1813-1815

Bovendien moest de slag bij Waterloo nog plaatsvinden maar waren er al wel veel internationale troepenbewegingen omdat de ontsnapte Napoleon inmiddels een troepenmacht aan het opbouwen was in Frankrijk.

Daarnaast zal het bestuurlijk ook een chaotische periode zijn geweest. Toch weerhield dat de Dussenaren er niet van om naar Breda af te reizen.

Uiteindelijk werd het pand van de oorspronkelijke Ridderlijke Hofstat of Adriaen van Herlaerhoeve, door Arnoldus Heijmans de korenmolenaar van Munsterkerk uit Dussen Binnen aangekocht. Niet voor hem zelf overigens, maar voor zijn enige dochter die trouwplannen koesterde met notaris Dionisius Middelkoop junior.

P.J. Sprangers deed uitstekende zaken en verwierf meerdere percelen achter zijn boerderij, terwijl Heijmen de Rooij zich tevreden stelde met één perceel. Burgemeester en rentmeester Stael trok twee percelen naar zich toe, daarbij Sprangers en De Rooij overbiedend. Hij deed ook nog een poging tot aankoop voor de kasteelheer maar werd daarbij overboden door Sprangers.

Een alom begeerd perceel in de Zuidhollandsche polder, werd ook door Stael aangekocht, samen met Rigardus Stael. Mathijs Janse Kamp, Adriaan Eland en Pieter Roubos, waren voor niets afgereisd, hun biedingen werden door Sprangers overboden. Hendrik van Kooten legde beslag op een perceel op Den Hill. Abraham van Dijk, Bernardus van Horsigh en Antonius Jacobus van der Pluijm moesten genoeg nemen met een perceel in Den Duil.

25. Jonkheer Ernst Berg, ambachtsheer van Muilkerk, en zijn gezin.

De ambachtsheerlijkheid zelf werd voor de lieve som van 20 mille, wel haast het dubbele van de getaxeerde waarde, aangekocht door een rijke Amsterdamse bankier, Otto Willem Johan Bergh; vooral voor de bijbehorende titel 'Heer van Muilkerk.

26. Herenhuis Middelkoop, later verbouwd tot marechausseekazerne

Dionisius Middelkoop junior (1788-1865), had vanaf 1815 zijn notarispraktijk in de door zijn schoonvader aangekochte Ridderlijke Hofstat bij de kerk in Dussen Binnen. Twee jaar later trouwde hij met Adriana Heijmans, de enige dochter van schepen en korenmolenaar Arnoldus Heijmans en Anna Schaap.

27. Hoeve naast kasteel en advertentie over afbraak hoeve op den Hill

De hoeve naast het kasteel van Sprangers werd in 1892 compleet afgebroken en helemaal nieuw opgetrokken met materialen en naar het voorbeeld van de in 1891 afgebroken hoeve van Johannes A. van der Pluijm op den Hill. Dit in opdracht van Adriaan H. van Honsewijk, schoonzoon van Sprangers en latere burgemeester.

28. Villa Anna Maria met schilderij van Anna en Maria.

Het boerderijtje er naast was al eerder, in 1868, in opdracht van notaris Verberne gesloopt en in plaats daarvan werd de villa gebouwd die vanaf 1909 Anna Maria zou gaan heten.

Een geheel ander onderwerp nu.

Tumult aan de Korn (1929)

29. Een foto van een oud mortier (bomketel) in de Tower of London

Weet u wat een 'bomketel' is, dames en heren? Ik heb het voor u opgezocht. Bomketel is een verouderde benaming voor mortiergeschut. Daarnaast werd

het woord ook wel gebruikt als onderdeel van een spreuk of zegswijze: ‘hij heeft een geheugen als een kanonskogel en een keelgat als een bomketel’. De afbeelding spreekt voor zich, wil ik maar zeggen.

Op het platteland was het vroeger gebruikelijk dat jongeren de avond voordat er werd aangetekend of ondertrouw gedaan, bij het aanstaande paar langskwamen voor het traditionele bruidsbier of schootbier. Daarmee werd de bruid als het ware vrijgekocht van de gemeenschap. Ter inleiding losten de jongelingen dan geweerschoten. In Brabant heette dit 'losschieten'. Die traktatie op bruidsbier gold als een dure plicht. Nog in 1956 werd in Vessem, Noord-Brabant, bij een bruidegom die weigerde na het losschieten op bier te trakteren, de boel kort en klein geslagen.

30.Boerderij gebarricadeerd met boerenkarren

Marinus Teuling, zoon van Hendrik Teuling en Dirkje Boogaars, had in 1929 ook trouwplannen. Indachtig het advies van zijn vader **‘dat je niet verder moest gaan vrijen dan dat je de schoorsteen zag roken’** had hij verkering aangeknoopt met Alida Helena Dekker, dochter van Piet Arie Dekker en Christiana van Maastricht. Deze woonden destijds vlakbij de klompenmakerij van de gebroeders Van Gennip. Marinus’ ouders woonde wat verderop aan de Korn, dus kon hij te voet op bezoek bij Alida om haar het hof te maken.

31.Raadhuis van Dussen aan de Sluis.

Op 20 april 1929 gingen Marinus en Alida op de fiets naar de Sluis in Dussen om aldaar op het gemeentehuis in ondertrouw te gaan. De Korn was toentertijd een zeer hechte gemeenschap, reden waarom er naar goed Brabants gebruik in het vroeg van de avond een groepje jongeren uit de buurt bij Marinus’ thuis van hun vreugde over het voorgenomen huwelijk blij kwamen geven door het lossen van geweerschoten.

Er werd er flink op los geknald, doch wat schetst de verbazing van de enthousiaste jongenlui? Het traditionele bruidsbier bleef achterwege.

32.Ketelmuziek aan de Korn.

Speelde krenterigheid de aanstaande bruidegom parten, koppigheid wellicht of was hij gewoonweg niet bijster gecharmeerd van deze traditie? Wie zal het zeggen? Marinus liet zich zelfs ontvallen dat hij **‘ze dadelijk wel eens op een borrel azijn zou trakteren’**.

En dat moet een van de jonge schutters kennelijk gehoord hebben. Wat de poppen aan het dansen bracht. Veertien dagen lang, tijdens de gehele

ondertrouwperiode, werd 's-avonds bij Marinus thuis voor de deur een 'serenade' gebracht. Een kakofonie van lawaai, gemaakt met behulp van oude emmers, zeepbussen, trommels en deksels en zelfs een aantal carbidbussen en enkele hoorns die men kennelijk bij de fanfare geleend had.

De trouwdag, woensdag 1 mei 1929, moest de kroon op het werk zetten. Met weer dezelfde instrumenten maar nu nog extra ondersteund door een grote fluitketel op een brandende kachel en onder voortdurend getrommel. Er werden eigen gemaakte liedjes gezongen op bekende wijsjes van Piet Hein en dergelijke. Bovendien was het fenomeen zo langzamerhand in heel het dorp bekend geworden, wat uiteraard voor de nodige toeloop van sensatiebeluste kijkers zorgde uit Dussen en Almkerk en zelfs uit Nieuwendijk.

33. Majoor Jacob Pieter de Kan

Het dreigde enigszins uit de hand gelopen, reden waarom de plaatselijke dienaar van Hermandad te hulp werd geroepen. Majoor rijksveldwachter Jacob Pieter de Kan, die notabene pas één dag eerder, op 30 april 1929, was aangesteld in Dussen, moet niet geweten hebben wat hem overkwam. Niettemin greep hij krachtdadig in en zorgde dat de rust weerkeerde. Dit tot groot ongenoegen van de lawaaimakers die spijtig genoeg hun programma niet konden afwerken want 'ze hadden er nog heel wat op staan' wisten ze te melden.

Er waren echter ook medebewoners die begrip hadden voor het standpunt van Marinus Teuling en de tegen hem gerichte actie ten zeerste afkeurden. Via een ingezonden brief in het Heusdens Nieuwsblad sprak een abonnee er schande van dat de krant zich leende om ruchtbaarheid te geven aan dergelijke calamiteiten van een groepje oproerkraaiers.

'Mij dunkt dat nette ouders hunne kinderen beter in de ouderlijke woning hadden kunnen houden, dan daar onder die joelende menigte te vertoeven. Daar toch niemand graag is lastig gevallen', besloot hij zijn betoog.

34. De Korn met links het huis van Marinus Teuling en Alida Dekker

Ondanks alle tumult en commotie, trouwde Marinus en Alida die dag en beloofde elkaar eeuwig trouw. Of dat er op hun bruiloftsfeest naar eveneens goed gebruik 'huilbier' werd geschonken voor de gasten of ook een borrel met azijn, vermeldde het krantenbericht niet.

Maar daarmee was het voorval voor Marinus nog geen verleden tijd. Hij bleef het namelijk zijn leven lang met zich meedragen in de vorm van een karakteristieke bijnaam. Een naam die hem zelfs heeft overleefd.

‘Teering en neering’ in de Krekeldraai (1847-1986)

35. Ansichtkaarten van drankgelegenheden in Dussen

Over bier gesproken, Dussen kent een rijke geschiedenis wat betreft herbergen, koffiehuisen, bierhuizen etc. In de 19de eeuw waren er in de gemeente wel meer dan tachtig gelegenheden waar drank geschonken werd. Ze droegen illuster namen zoals: Den Boerendans, Harten Aas, Het Wapen van Dussen, De Gouden Leeuw, De Halve Maen, De Koperen Kan, Het Bruin Paard, De Drie Pellikanen of Den Blikken Emmer. De bekendste waren echter: Hotel van Beurden, Hotel de Zwaan en wat later De Koppelpaarden, alle drie aan De Sluis. Maar ook aan De Posthoorn aan de Putten bewaren we nog goede herinneringen.

Hotel Van Beurden was samen met Hotel De Zwaan dé sociale ontmoetingsplaats voor de dorpsbewoners. Er werd gekegeld, gebiljart, gezongen, toneel gespeeld en gemusiceerd. Het opkomend verenigingsleven had er hun ‘thuis’ en bij De Zwaan kwam de Soos wekelijks bijeen. Maar er werden ook zaken gedaan met de wekelijkse botermijn en de graanbeurs bij Van Beurden, de talrijke openbare verkopeningen door notarissen en vergaderingen van maatschappelijke organisaties en verenigingen.

De Zwaan dateert reeds uit de 17de eeuw. Herberg De Posthoorn aan de Putten werd begin 19de eeuw uitgebaat door Jacobus Vermeulen die getrouwd was met Dora Toethuis; haar familie had nogal wat connecties met het herbergierswezen. Toen Dora en Jacobus naar de Haarlemmermeerpolder vertrokken, werd het pand aangekocht door Adriaan Gerritsen Lensvelt uit Hank waar zijn ouders en broers ook al een café uitbaatten. De Posthoorn zou daarna generaties lang familiebezit blijven totdat het omstreeks 1970 ten prooi viel aan de sloopwoede van de Provincie.

Alleen het ná de grote dorpsbrand van 1892 gestichte De Koppelpaarden is thans nog in bedrijf. Toch is dat niet het oudste nog bestaande café van het dorp. Verrassend genoeg is dat Café De Bocht in de Krekeldraai.

36. Detail van kadasterkaart uit 1820 met de Krekeldraai

De Krekeldraai is de bekende - voor sommigen ook wel beruchte bocht of draai in de Dorpsstraat ter hoogte van de stoep naar de Zuideveldlaan. Deze bocht in de dijk is ontstaan na een dijkdoorbraak. Omdat het wiel behoorlijk diep was en er veel water in bleef staan, werd de dijk gedicht door deze om het wiel heen te leggen.

37.Krekeldraai juist vóór café De Bocht, kinderrijke buurt.

Op termijn werd er veel gebouwd aan de dijk. De Krekeldraai werd zelfs druk bewoond. Daaronder veel arbeiderswoningen. Het was ook een kinderrijke buurt. Er was dus ook behoefte aan winkels en niet te vergeten een plek voor verpozing: een herberg of koffiehuis.

38.Huizen en winkels in de Krekeldraai

Rond 1820, stond er op de plek waar nu café De Bocht staat ook al een woning met daarnaast een tuinperceel, beiden eigendom van de weduwe van Dingeman Otjens, te weten Johanna Schroot. Johanna overleed in 1847 en waarschijnlijk is het pand toen aangekocht door Adrianus en Francisca van Dijk, die kort daarvoor getrouwd waren.

Francisca van Dijk (1820-1894) uit Dussen was een dochter van Johannes (Jan) Cornelisse van Dijk, van de rooms-katholieke Van Dijk-tak in Dussen, en van Pieterella Gerritsen Lensvelt, een echt middenstandsgezin. Bij haar vader waren nogal wat bakkers in de familie maar zelf was hij kleermaker.

Haar oudste broer, Cornelis Janse van Dijk, was uitbater van het koffiehuis De Gouden Leeuw aan de Sluis. Haar jongere zus Adriana van Dijk was dan weer getrouwd met Mathijs Schalken, winkelier en pseudo-bankier in de Dorpsstraat.

39.Advertenties van de winkel van Francisca van Dijk en Zoon

In 1846 was Francisca getrouwd met Adrianus van Dijk (1817-1854). Hij was afkomstig uit Tilburg. Vermoedelijk hebben Adrianus en Francisca dus één jaar later het pandje in de Krekeldraai aangekocht. Het kleine huisje dat er oorspronkelijk stond werd afgebroken en in plaats daarvan werd een nieuw - maar vooral ook groter pand gerealiseerd waarin een winkel in Manufacturen, tevens Papier- en Boekhandel werd gesticht.

Adrianus kwam helaas al vroeg te overlijden maar dat belette Francisca niet om het winkelbedrijf tot bloei te laten komen. In de regionale kranten maakte ze als Weduwe Adriaan van Dijk & Zoon, reclame voor haar winkel in Dussen.

Wat de beweegredenen waren om een Papier- en Boekhandel te openen, blijft de vraag. In een klein dorp als Dussen zal er midden negentiende eeuw immers slechts een bescheiden vraag naar papier, boeken en aanverwante artikelen geweest zijn. Ook al probeerde men die vraag wat op te krikken door flink te adverteren en door bijvoorbeeld de verkoop van abonnementen voor kranten en tijdschriften waarvan de oplages juist in die periode aan een sterke opmars begonnen.

Door de vermoedelijk beperkte vraag, zochten ze weldra hun toevlucht in de verkoop van andere producten, zoals galanterieën, drogisterijartikelen en geneesmiddelen.

Francisca zag zelfs handel in de verkoop van aardappelen in Tilburg, de geboorteplaats van haar inmiddels overleden man. Van haar man zaliger wist ze dat daar aardappelen van de zandgrond geteeld en genuttigd werden, de zogenaamde 'zandjanussen' maar dat die van beduidend mindere kwaliteit waren dan aardappelen geteeld op kleigrond. Francisca adverteerde in de Tilburgse Courant met 'puik-beste kleiaardappelen' waarvan monsterzakken konden worden aangevraagd terwijl leveringen franco thuisbezorgd werden.

Ondanks de uitbreiding van het assortiment bleef de omzet kennelijk toch beneden de verwachtingen, want tien jaar later, in maart 1886, werd volgens het regionaal Nieuwsblad een toneeluitvoering verzorgd door de vereniging Polyhymnia bij de weduwe A. van Dijk, in het **koffiehuis!** Zo rond 1880 zal door Francisca in het pand in de Krekeldraai dus tevens een koffiehuis geopend zijn, al bleef men wel gewoon manufacturen en boeken verkopen en daarmee ook adverteren.

Naast advertenties in regionale dag- en weekbladen werd door Francisca en haar zoon ook aan de weg getimmerd bij speciale gelegenheden. Zo reed er een versierde wagen van de 'boekhandel en manufacturen' mee in de grote optocht die in 1890 ter ere van de inauguratie van burgemeester J.H. Stael door het dorp trok.

40. Graafwerkzaamheden Bergsche Maas onder Dussen

Dat was overigens een periode van economische opleving. Door de werkzaamheden van het graven van de Bergsche Maas kwam veel werkvolk deels met hun gezin naar Dussen. Dat betekende in de periode 1888-1892 onder meer extra omzet voor de lokale middenstand. Ook de caféhouders profiteerden daarvan aanmerkelijk.

Ondanks dat haar man acht jaar na hun trouwen al overleed, werden er toch nog vier kinderen geboren waarvan er echter twee op jonge leeftijd kwamen te overlijden. Francisca zelf werd 73 jaar. Het koffiehuis met winkel werd na Francisca's overlijden voortgezet door haar zoon Johannes (Jan) Adrianus van Dijk (1854-1913), dit samen met zijn enige en inwonende zuster Johanna Petronella. De herberg kreeg toen ook een naam: Het Wapen van Noord-Brabant.

Jan van Dijk was geen type arbeider of ambachtsman maar moet meer gezien worden als een intellectueel uit het middenstandsmilieu. In het bevolkingsregister werd hij opgetekend als boekhandelaar en daarnaast als tapper en manufacturier, in die volgorde. Dat was kennelijk zoals de buitenwereld, in dit geval de ambtenaar, hem zag.

Het had er lang alle schijn van dat Jan ongehuwd zou blijven maar twee jaar na het overlijden van zijn moeder, koos hij alsnog eieren voor zijn geld en trouwde hij in 1896 met de 45-jarige Margaretha Cornelia Coesel, dochter van een koekbakker uit Amsterdam. Haar broer had daar overigens een boekhandel annex drukkerij. Margaretha daarentegen was vanaf 1880 in betrekking geweest bij een kleermaker aan de Keizersgracht maar vier jaar later, in 1884, naar Gorinchem vertrokken. Het ligt dus een beetje voor de hand dat Jan zijn geliefde in Gorinchem heeft leren kennen.

Margaretha Coesel moet een opvallende verschijning geweest zijn in Dussen en dat niet louter en alleen door haar taalgebruik, modieuze kleding en stadse manieren. Afkomstig uit Amsterdam, het vak mode en kleding geleerd hebbende aan de Keizersgracht, zal zij daar ook in aanraking gekomen zijn met de betere stand van Amsterdam, wat haar persoonlijkheid mede gevormd zal hebben. Dan moet de verhuizing naar een plattelandsdorp in Brabant toch een behoorlijk grote overgang voor haar geweest zijn. Net als voor de Dussenaren, die haar vermoedelijk wel als 'Juffrouw Van Dijk' zullen hebben aangesproken.

41. Ansichtkaart van De Sluis (in kleur) uitgegeven door J.A. van Dijk-Coesel.

Men kon er ook terecht voor allerlei drukwerk zoals bidprentjes en ansichtkaarten van Dussen. Deze werden dan uitgeven onder de naam J.A. van Dijk-Coesel. Daarvan zijn tal van exemplaren bekend.

Ook trachtte men een graantje mee te pikken van de publieke verkopen en -veilingen die door de notaris werden georganiseerd. Daarbij moest echter geconcurrereerd worden met de herbergen aan de Sluis maar uit krantenadvertenties uit 1897 en 1910 blijkt dat er door notaris Rietra zo nu en dan toch wel een verkoop in Het Wapen van Noord-Brabant werd gehouden.

42. Hoofdkantoor Pietas Utrecht en advertentie Bruning & Muhren

Een reclame-uiting van Pietas rechts naast de centrale ingang doet vermoeden dat Van Dijk ook in verzekeringen deed van deze in 1861 opgerichte Utrechtse Levensverzekering Maatschappij.

De manufacturenafdeling was het domein van zijn echtgenote, die was tenslotte vier jaar bij een kleermaker in dienst geweest. Confectiekleding bestond nog niet, men was aangewezen op de kleermaker maar veel kleding werd zelf gemaakt en versteld.

De manufacturenwinkel zal vooral stoffen, wol en naaigaren en fourituren in het assortiment gehad hebben. Door de connecties van zijn echtgenote was er ook een stalendepot van Bruning & Muhren uit Amsterdam gevestigd dat bekend stond om zijn wollen japonstoffen van het merk Bruno met een eigen linnenfabriek in Veldhoven.

43. Advertentie van de openbare verkoop van het Wapen van Noord-Brabant.

Jan en zijn echtgenote overleden allebei kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Zijn inwonende zuster was al een paar jaar eerder, in 1909, overleden. Gijsbertha Coesel, de inwonende zuster van zijn echtgenote was bij testament in 1914 (Verberne) tot enig erfgenaam benoemd.

Door haar werd in april 1915 de herberg met boekhandel en winkel in manufacturen en galanterieën door notaris Rietra publiek te koop aangeboden. Ook het tegenovergelegen woonhuis was onderdeel van de verkoop.

Herberg met winkel en het woonhuis aan de overkant werden relatief laag ingezet. Er meldden zich echter geen gegadigden en dus werd het onroerend goed door de eigenaresse uit de verkoop genomen.

Zodoende bleef Gijsbertha tot september 1918 samen met haar dienstbode Elisabeth Rijken in het pand wonen en heeft ze ook de winkel en het koffiehuis

voortgezet. Drie jaar later, in 1918, was er wel serieuze interesse. Zo werd het verhuurde pand verkocht aan de kinderen Van Daal. De herberg met winkel werd aan Laurens Vermeulen overgedaan en bracht maar liefst 3.250 gulden op. Drie keer zoveel dan de oorspronkelijke inzet enkele jaren eerder.

44. Herberg Hartenaas aan de Korn ter hoogte van de Kalversteeg

De reden was dat Vermeulen meer perspectief zag in de herberg in de Krekeldraai dan in het lokaal Harten Aas van zijn ouders aan de Korn. Het was namelijk meer in het centrum van Dussen gelegen, terwijl het bovendien ook een winkel was.

Bovendien hadden de kinderen Vermeulen enkele maanden eerder dat café Hartenaas van hun overleden ouders, voor een beste prijs verkocht aan arbeider Johannes Bax Johanneszoon. Louwke had als een van de erfgenamen Vermeulen zodoende wat te besteden.

Door de profijtelijke verkoop kon Gijsberta als een tamelijk gefortuneerde dame terugkeren naar haar geboorteregio. Op 65-jarige leeftijd vertrok ze naar familie in Den Haag; de dienstbode ging terug naar Raamsdonk.

Laurentius of Louwke Vermeulen (1868-1945) was een zoon van Johannes Vermeulen en Maria Schoenmakers. Zijn opa was Johannes Vermeulen de rijtuigverhuurder nabij de Krekeldraai en zijn vader landbouwer maar tevens uitbater van herberg Harten Aas ter hoogte van de Kalversteeg.

Louwke trouwde in 1908 met Adriana (Jaantje) de Hoogh, dochter van een schoenmaker uit Waspik. Ze woonden aan de Korn bij de vader van Louwke - zijn moeder was al in 1905 overleden - waar Jaantje zich bekommerde om de clientèle in de herberg. Louwke was schipper, net als twee jongere broers waarvan er een in 1909 in de Rijn verdronk.

Ook nadat hij het koffiehuis met winkel in de Krekeldraai had aangekocht, bleef hij aanvankelijk toch nog als schipper actief. Jaantje deed daar net als in Harten Aas het café en haar zus Mie bediende de klanten in de winkel. Jaantje's vier jaar oudere zuster Maria (Mie) Adriana de Hoogh was daarvoor bij hen komen inwonen. Dertig jaar lang bleven Louwke en Jaantje en Mie er de scepter zwaaien.

45. Ansichtkaart van het Wapen van Noord-Brabant uitgegeven door J.A. van Dijk-Coesel.

Op deze mooie oude ansichtkaart van de herberg Wapen van Noord-Brabant zie je rechts het café en links de winkel. Deze foto is gemaakt bij de verkoop van het pand in 1918 omdat de ansichtkaart nog werd uitgegeven op naam van J.A. van Dijk - Coesel, terwijl Louwke en Jaantje (het kleine vrouwtje) toch al op de foto staan. Met enkele buurtbewoners, zoals winkelier Wout Heijmans (de lange man rechts naast Louwke). Maar ook met de verkoopster Gijsbertha Coesel (in de deur) en haar dienstbode Elisabeth Rijken (naast Louwke), alsmede Jaantje's zuster Mie (naast Gijsbertha). De vrouw en het meisje uiterst links naast het raam zullen burens geweest zijn. Boven de centrale toegangsdeur is nog vaag te lezen 'Manufacturen - Boek en Papier' welke tekst nog stamt uit de tijd van de oprichters Adrianus en Francisca van Dijk. Op het raamluik links naast de deur een plaat waarop vermeld staat 'Stalen Depot Bruning en Muhren' en aan rechterzijde van de deur een kleiner plaatje op de gevel met de tekst 'Pietas', de tekst daar boven en -onder is onleesbaar.

Na de overname door Louwke werd de boekhandel opgeheven en ook het assortiment manufacturen danig ingeperkt. In de winkel werd voortaan alleen nog wol, garen en sjet verkocht maar wel uitgebreid met speelgoed. De gelagkamer was ook toneel voor lezingen (1919) van de locale afdeling van de Christelijke Land-, Tuin- en Zuivelarbeiders, of voor uitvoeringen door toneelvereniging de Gezelligheid (1928) maar ook voor de jaarlijkse kermis waarbij het lokaal na het traditionele matinee van de fanfare bij de Koppelpaarden altijd bomvol liep met feestgangers die nog een dansje wilde doen en een natje of neutje wilden nuttigen.

46.Advertentie van de openbare verkoop van domeinen Munsterkerk.

Er werden ook openbare verkopen en publieke veilingen gehouden door de notaris waarvan de bekendste wel was die van de landerijen van de Heerlijkheid van Munsterkerk (Kasteel) in 1919. In totaal werden 72 percelen verkocht: 38 hectaren weiland achter het kasteel en 32 hectaren bouwland in de Zuid-Hollandse polder, terwijl ook nog 40 hectaren in het Groot-Zuideveld in de etalage werden gezet. De locale horeca profiteerde mee omdat de inzet, ophoging en afmijning eerlijk verdeeld werd over de etablissementen van: Leemans, Heesels, Van Beurden en Vermeulen. Het totaal werd ingezet voor ruim twee ton (207.825 gulden). De uiteindelijke totale verkoopprijs is niet bekend.

47.De hoedjesmode van de jaren twintig was ook in Dussen populair.

Louwke en Jaantje beleefden de ervaring en het optimisme van de jaren twintig maar ook de economische crises, de mobilisatie van 1939 en de Tweede Wereldoorlog brak uit; het waren moeilijke tijden. Het gemoedelijke dorpscafé met winkel in de Krekeldraai bleek echter een stabiele factor en doorstond deze turbulente tijden.

Na de bevrijding in mei 1945 en de vrijgave van Dussen voor de evacués een paar maanden later, viel er zelfs een opvallende ervaring in activiteit te bespeuren in het café van Vermeulen. Hotel De Zwaan van Heesels en café Koppelpaarden van Koos Leemans, allebei aan de Sluis, waren zwaar beschadigd en op korte termijn onbruikbaar. Hotel Van Beurden had al voor de oorlog zijn deuren gesloten. Het pand van Vermeulen was er relatief gezien redelijk van afgekomen, zodoende kon men daar de draad vrij snel weer oppakken. Wel werd de winkel gesloten en de ruimte bij het café getrokken dat bij de heropening tevens een nieuwe naam kreeg: Café De Bocht.

Tal van vergaderingen en bijeenkomsten in het kader van de wederopbouw werden in Café De Bocht georganiseerd. Bijvoorbeeld door de Tuinbouwvereniging Dussen e.o., de Dienst Landbouwherstel hield er zittingsdagen om geleden schade te kunnen melden en het Comité van Actie der N.C.A.B. hield er een Wederopbouw Vergadering voor alle gedupeerde huiseigenaren.

48. Portret van burgemeester Mol.

Ook het afscheid van Burgemeester H.J.F. Mol uit Dussen werd georganiseerd bij Louwke Vermeulen. Dat moet een hele gebeurtenis zijn geweest omdat op zaterdag 15 december 1945 heel veel notabelen op het gebied van openbaar bestuur en geestelijkheid de scheidend burgervader de hand kwamen drukken en toespreken.

Louwke, Jaantje en Mie zullen het er maar druk mee gehad hebben en ze waren tenslotte ook niet meer 'van de jongsten'. Zelfs de voetballers van Dussense Boys genoten er na de oorlog tijdelijk onderdak en toen men weer terecht kon in het oorspronkelijke clubhuis van Koos Leemans aan de Sluis werd door de leden besloten om toch bij Vermeulen te blijven, dit overigens tegen de wens van het bestuur van de club. Twee decennia lang bleef Café De Bocht toen clubhuis van de voetballers totdat ze in 1968 een eigen onderkomen bouwden op het nieuwe sportveld in Dussen Binnen.

49. Advertentie overname Café de Bocht door Aart en Cor Peeters.

In het Nieuwsblad van 22 maart 1948 verscheen een advertentie waarin Aart Peeters aankondigde het beheer van Café De Bocht van de weduwe L. Vermeulen-de Hoogh te hebben overgenomen. Jaantje was in januari 1948 op 73-jarige leeftijd overleden. Vermoedelijk had zij het pand al eerder overgedaan aan de brouwerij, waarvan Aart en Cor het huurden.

Op Tweede Paasdag werd alvast een dansavond georganiseerd. Toch bleek het moeilijk om louter en alleen op basis van de omzet van het café de kost te verdienen en Aart moest weldra weer zijn oorspronkelijk beroep van los werkman opnemen. Aart en Cor hielden het dan ook slechts zo'n anderhalf jaar vol en gaven er toen de brui aan.

In augustus 1949 werd de zaak overgenomen door Johan Sagt en zijn vrouw Jo Leenhouts. Het café werd vooral door Jo gerund, Johan hield zijn vaste baan bij het ziekenfonds gewoon aan. Naast dorpscafé werd het een gelegenheid waar het verenigingsleven gastvrij ontvangen werd.

50. Hanenkraaien en dansorgel NICO.

De voetbalclub was een graag geziene gast en toen die in 1968 een eigen onderkomen betrokken kwam daar de carnavalsvereniging voor in de plaats; eerst De Dorstvlegels en later De Krekeldraaiers. Daarnaast was er biljartclub De Poedel thuis en later werd ook gastvrijheid geboden aan het Shantykoor Kantje Boord en het vrouwenkoor Uit Volle Borsten alsmede aan het Oranjecomité en de dartclub. Een bijzonderheid en een trekpleister voor de liefhebbers was de plaatsing van een orgel, NICO genoemd naar een broer van Jo Leenhouts die een grote voorliefde had voor orgelmuziek. Tot voor enige jaren (1996-2005) werden er ook jaarlijks hanenkraaiwedstrijden gehouden, die landelijk bekendheid genoten.

Ondertussen was de zaak op 1 september 1986 overgegaan naar hun dochter Joke Sagt en Wim Eijkhout, die het pand flink verbouwd en ook vergroot hebben naar de eisen van deze tijd. Wat bleef was het orgel, de verenigingen en de vertrouwde gastvrijheid en gemoedelijkheid van een dorpscafé.

PAUZE

De touwslagerij aan de Molenkade (1836-2011)

51. Michiel de Ruijter als jongen aan het touwslagerswiel.

"In een blauwgeruiten kiel
Draaide hij aan 't groote wiel"

Dat zijn de beginregels van het bekende liedje over het leven van Michiel de Ruyter. Dit liedje vindt zijn oorsprong in Vlissingen alwaar Michiel de Ruyter als touwslagersjongen werkte.

De eerste touwslager in Dussen was Michiel of Magiel van der Velde(n) (1798-1846). Een toepasselijke voornaam voor een touwslager, gelijk die van de bekende zeventiende eeuwse Nederlandse zeeheld Michiel (de Ruyter) die in zijn jongensjaren als touwslagersleerling 'aan het grote wiel draaide' op de touwlijnbaan.

52. Scheepswerf en touwslagers uit Waspik.

Michiel van der Velden werkte in Waspik maar was afkomstig uit een touwslagersgeslacht uit Waalwijk-Drunen; ook zijn twee jaar jongere broer Andries oefende dat beroep uit, eveneens in Waspik. Daar was rond 1800 al een touwslagerij aanwezig en in 1842 zelfs meerderen.

Dat er in Waspik meerdere touwslagerijen waren, had te maken had met de aanwezigheid van maar liefst zes scheepswerven in het dorp en in het naburige Capelle; voor de tuigage van schepen was immers veel touw nodig. In 1898 werd echter de laatste touwslagerij van Waspik opgeheven.

Michiels jongere broer, Andries van der Velden, trouwde in 1828 met een meisje uit Waspik maar verhuisde naar Raamsdonk om daar zelfstandig een touwslagerij te beginnen.

Michiel zelf vond pas op latere leeftijd de ware, in 1834, hij was toen 36 jaar en werkte nog steeds als touwslagersknecht in Waspik. Zijn bruid was Goverdina Kemmeren uit het dorp. Ze kregen in totaal zes kinderen, waarvan er echter drie op jonge leeftijd kwamen te overlijden. Hun oudste zoon Hendrikus werd in 1835 nog in Waspik geboren maar het tweede kind, Petrus, werd in Dussen ter wereld gebracht, en wel in mei 1837. Dat betekent dat Michiel en Goverdina omstreeks 1836, of begin 1837, naar Dussen zijn verhuisd.

Tijdens familiebezoek bij zijn broer Andries in Raamsdonk had hij geconstateerd dat 'eigen baas' zijn toch ook zo z'n voordelen had. Daarom rijpte bij Michiel het plan om ook voor zichzelf te beginnen. Echter in Waspik was daar weinig kans toe, gezien de reeds bestaande onderlinge concurrentie. Daar zat men niet te wachten op nog een touwslagersbedrijfje.

53. De Molenkade met molen en bakkerij Vingerhoets.

Van de uit Waspik afkomstige Peter Vingerhoets (1816-1861), die als bakker in Dussen werkte en woonde, had hij vernomen dat daar geen touwslagerij was terwijl er best wel emplooi voor aanwezig was. Bovendien stond Dussen in de eerste helft van de negentiende eeuw bekend om zijn vlascultuur. Er werd redelijk veel vlas verbouwd en verwerkt, wat voldoende grondstof opleverde voor de productie van touw.

Peter had hem uitgenodigd om eens poolshoogte komen nemen en nadat ze eerst een pot bier hadden gedronken in herberg De Zwaan aan de Sluis in Dussen, waren ze over de Molenstraat naar de bakkerij van Peter gewandeld. Daarbij was Michiel al de kade langs de Dussensche Gantel opgevallen, wat een uitstekende plek zou zijn voor een lijnbaan. Dat alles afwegende, zag Michiel er wel brood in om als touwslager in het over de Oude Maas gelegen Dussen aan de slag te gaan.

54. Het veer bij Klein Waspik over de Oude Maas naar Dussen.

Hij nam ontslag bij zijn patroon, laadde zijn schamele huisraad op een kar en nam met vrouw en kind het Klein Waspiksche veer naar Dussen, om een half uur later aan de Sluis in Dussen te arriveren. Daar schafte hij zich de benodigde materialen en gereedschap aan voor een lijnbaan, die werd opgezet aan de Molenkade, voorheen Molenstraat, en wel op de kade ten westen van de Dussensche Gantel, een zijtak van het riviertje de Duse. De touw- of lijnbaan had een lengte van 100 meter en begon zo ongeveer tegenover de winkel/koperslagerij van Van Engelen en liep door tot de molen Het Zuideveld.

55. Details van de eerste kadasterkaart met daarop de Molenkade.

De kade was eigendom van het waterschap Het Zuideveld en vermoedelijk heeft Michiel die gepacht voor gebruik als lijnbaan. De kaarsrechte kade aldaar had voldoende lengte om de garens uit te lopen en bleek een ideale plek om te werken. Op de hoger gelegen kade, was men namelijk min of meer gevrijwaard van wateroverlast, waar men in het natte Zuideveld, met name in de herfst en de winter, nogal eens mee te maken had. Het was er weliswaar onbeschut

maar dat werd op termijn ondervangen door er een houten teer- en drooghuisje te plaatsen voor de nabehandeling van het touw maar waarin men ook kon schuilen voor de elementen terwijl er bovendien ook gereedschap kon worden opgeborgen.

56. De Zandpad met huis van de touwslager en met teerhuisje op lijnbaan.

Vermoedelijk heeft hij na verloop van enige tijd ook huisvesting gevonden aan de Zandpad. De Zandpad lag eveneens ten westen van de Dussensche Gantel, vanaf De Sluis parallel aan de Molenkade, met in het verlengde de kade met daarop de touw- of lijnbaan.

Naast touwslaan stichtte Michiel ook een gezin in Dussen. Een drietal kinderen, waaronder de eerder genoemde Petrus, overleden op jonge leeftijd, maar de in Waspik geboren Hendrikus (1835) en de in Dussen ter wereld gekomen Antoni (1840) en Cornelia Pitronella (1842) groeiden wel in goede gezondheid op.

Maar aan hun pril geluk kwam abrupt een eind. Michiel heeft zo'n tien jaar in Dussen gewerkt. In 1846 overleed hij, vier dagen voordat hij 48 jaar werd, waarna zijn echtgenote de touwslagerij met hulp van haar kinderen: Hendrikus (10 jaar) en Antonie (6 jaar) en vermoedelijk ook wel met een knecht zal hebben voortgezet. Na het overlijden van hun moeder, in 1860, zullen de beide broers Hendrikus van der Velden (1835-1880) en Antoni het bedrijf hebben overgenomen, met Hendrikus de oudste zoon als patroon.

Hendrikus trouwde in 1861 met Anna Maria Vermeulen. Doch, Anna Maria overleed (1866) in haar kraambed bij de geboorte van haar derde kind. Een half jaar later hertrouwde hij met de 'jongedogter' Cornelia Boor uit Dussen. Haar ouders hadden een oliemolen met broodbakkerij, tevens winkel en herberg in de Dorpsstraat (thans Herbergier). Maar ook zijn tweede vrouw stierf in haar vierde kraambed.

Hendrik bleef echter niet bij de pakken neerzitten en vond een nieuwe partner in de persoon van Adriana Sina van der Pluijm (1826-1907). Zij was weliswaar negen jaar ouder dan Hendrikus en had bovendien een voorkind Maria genaamd, maar dat was ondertussen al een jonge vrouw van 20 jaar. Bovendien was Adriana Sina een financieel aantrekkelijke partner. Zij was namelijk de dochter van de niet onbemiddelde ouders Gerrit Johannis van der Pluijm en Maria van Honsewijk, wonend aan de Peerenboom.

In april 1880 gaf Hendrikus zelf de geest, slechts 44 jaar oud. Zijn zoon Petrus uit het eerste huwelijk overleed 10 maanden nadien op 15 jarige leeftijd, dochter Goverdina telde 16 lenten. Zijn zoontje uit het tweede huwelijk, Michiel Antonie, was pas 11 jaar en woonde bovendien al sinds het overlijden van zijn moeder bij zijn tante Jacoba in Raamsdonk. Zijn stiefdochter Maria van der Pluijm van zijn derde echtgenote, had de huwbare leeftijd bereikt van 26 jaar. Omdat zijn weduwe de profijtelijke touwslagerij toch wilde blijven voortzetten, zat er niet veel anders op dan een touwslager aan te trekken.

57. Etten N.B. door Vincent van Gogh.

Die werd gevonden in de persoon van Josephus Reijnaars (1858-1931), een 21 jarige touwslagersleerling uit Etten.

Hij was er een generatiegenoot van schilder Vincent van Gogh (1853-1890). Vincents ouders woonden tussen 1875 en 1882 in Etten, wat destijds ook nog maar een klein dorp was. Vincent woonde toen wel in het buitenland maar Etten was voor hem toch de thuis- en uitvalsbasis als hij zijn toekomstplannen weer eens bijstelde. De pastorie waarin zijn ouders woonden had ook een aanbouwtje, door Vincent de leerkamer genoemd, zijn atelier. Zo verbleef hij in 1877 in Etten nadat hij ontslagen was in Parijs en een half jaar later toen hij uit het Engeland kwam en vervolgens in Dordrecht ging wonen.

Vanaf september 1879 was Joseph bij de touwslagerij van Hendrik van den Bosch aan de Zuidhaven in Zevenbergen in de leer. Zijn vader en grootvader waren beiden kleermaker van beroep. Eigenlijk waren de Reijnaars dus een kleermakersgeslacht. Maar kennelijk voelde Joseph zich niet bijster aangetrokken door zes dagen per week binnenshuis met naald en draad bezig te zijn; nee, hij was liever buiten 'in de weer'. Het touwslagerambacht was hem dan ook op het lijf geschreven.

Volgens het dienstbodenregister van Zevenbergen vertrok Joseph op 25 april 1880 naar Dussen. Dat was 'n maand nadat Hendrikus van der Velden gestorven was; slagvaardigheid kan zijn weduwe dus niet ontzegt worden. Zo'n acht maanden nadat Joseph er als touwslager begonnen was, werd het Land van Heusden en Altena - rond Oudjaar 1880 - getroffen door een overstroming, beter bekend onder de naam De Ramp van Nieuwkuijk.

Het water zorgde ook aan de Molenkade voor de nodige problemen. In de Dussensche Gantel stond het water dermate hoog dat Joseph de werktuigen en gereedschappen op de lijnbaan - die naast de Dussensche Gantel lag - aan de

knotwilgen langs de Gantel moest vastbinden om te voorkomen dat deze door het wassende water werden meegesleurd.

58. Ravage aan de Sluis na de grote dorpsbrand van 1892.

Nog maar nauwelijks bekomen van de watersnood, diende een nieuwe ramp zich aan: de grote dorpsbrand aan de Sluis in 1892. De enorme vuurzee en paniek daarbij vertoond bleef bij Joseph voor altijd in het geheugen gegrift, zodanig zelfs dat zijn verhalen hierover zijn overgeleverd aan zijn kleinkinderen. Die wisten te vertellen dat de hitte tijdens de brand aan de Sluis zo intens was dat de luiken aan de omringende huizen aan de Zandpad, spontaan tot ontbranding kwamen. De bewoners, waaronder dus ook Joseph Reijnaars, wisten verdere brandschade te voorkomen door onverschrokken de brandende luiken van de ramen te rukken en deze in de Gantel te werpen.

In eerste instantie zal Joseph Reijnaars in Dussen in loondienst werkzaam geweest zijn, maar hij bleek wel zo slim om de vijf jaar oudere dochter (het voorkind Maria) van zijn werkgeefster het hof te maken en er twee jaar later ook mee in het huwelijksbootje te stappen. Toen zijn schoonmoeder op leeftijd geraakte heeft zij haar intrek genomen in het gasthuis bij de nonnen in de Kerkstraat. De touwslagerij zal toen door Joseph en Maria overgenomen zijn of anders toch bij haar overlijden in 1907 bij testament aan hun toebedeeld zijn.

Uit Josephs huwelijk met Maria werden drie kinderen geboren, een dochter en twee zoons. De oudste dochter, Johanna Maria, was enige tijd als dienstbode werkzaam bij gemeente-secretaris Snijders - de latere burgemeester van Dussen - die destijds nog in het commieshuis aan De Sluis woonde, vlak in de buurt van haar ouders. Zij vertrok echter in 1910 naar Leur (bij Etten) om daar als dienstbode in betrekking te gaan bij Antonie Johan Heerma van Voss, zoon van de bekende suikerfabrikant en notabel uit Leur. Drie jaar later trouwde ze met een hovenier uit Leur. Ze overleed in 1958.

De twee zoons Petrus en Adrianus werden in eerste instantie touwslager, net als hun vader. Petrus trouwde met een Waspikse en verhuisde naar de geboorteplaats van zijn vrouw en werkte daar als touwslager. In 1922 verkaste hij met zijn gezin naar Capelle waar hij als spoorwegaarbeider werkzaam was, vermoedelijk aan het zogenaamde Halve Zolen lijntje tussen Lage-Zwaluwe en Den Bosch dat vrijwel alle dorpen in de Langstraat aandeed. Adrianus bleef bij zijn vader werkzaam.

59. Fanfare Wilhelmina bij de oprichting in 1897.

Joseph en Maria woonden met hun kinderen ook achteraan de Zandpad. In januari 1903 was heel de buurt versierd en wapperde de vlag aan elk huis; ook bij Joseph de touwslager. Want hun burens Dries van Deursen en Jaan Jooren waren namelijk '25 halve jaarkringen geleden' in het huwelijksbootje gestapt. En dat moest gevierd worden vonden de buurtbewoners maar ook zijn vrienden van de fanfare, want vanaf de oprichting van de 'muziek' had Dries immers ook trouw zijn brede rug in dienst gesteld voor de 'gewichtige' taak van het dragen van de grote trom. Een grote krentenmik, een mand vol flessen en een doos havanna's vielen hun ten deel. De feestelijkheden ontlokte een collegamuzikant de opmerking 'Nou Dries, 't valt elke dag zoo nie veur, mar 'k hoop toch, zoo nun keer of vijf te komen fillesteeren, mar wel aaltij meei deigenste dan!'

60. Janus aan het venten met zijn touwproducten.

De jongste zoon Adrianus (Janus) Antonius Reijnaars (1890-1960) bleef dus in dienst bij zijn vader en toen deze uit de tijd raakte, heeft hij het bedrijf zelfstandig voortgezet. Hij was in 1928 getrouwd met Petronella Antonia Leijtens uit Besoijen en samen kregen ze vier kinderen: drie dochters en een zoon. Evenals zijn voorgangers woonde Janus met zijn gezin achteraan de Zandpad, in het ouderlijk huis.

De handel in touw was toen nog een goed lopende negotie. Touw werd geleverd aan schippers maar vooral boeren waren goede klanten. Janus ging ook de boer op om zijn producten te slijten. Met paard en wagen volgeladen bezocht hij markten en klanten in de regio en aan de overkant van de Bergsche Maas, in de Langstraat, om het touw uit te venten.

Aanvankelijk ging tijdens de Tweede Wereldoorlog het bedrijf gewoon door. Janus draaide touw en verkocht het aan de boeren en aan andere klanten, terwijl zijn vrouw nog wat bijverdiende met haar winkeltje aan huis waar ze niet alleen touw maar ook levensmiddelen verkocht. Doch de nadagen van de oorlog waren ook ingrijpend voor de familie Reijnaars aan de Zandpad.

61. Evacuatie in november 1944.

Eind 1944 moesten ze evacueren en pas in juli 1945 konden ze weer terugkeren naar Dussen. Ze vonden hun huis aan de Zandpad compleet in puin. Ze hebben toen eerst in een schuur in Den Hoek tegenover Casa Cara gebivakkeerd en daarna in het commieshuis tegenover Hotel De Zwaan. Dat huis was eigenlijk van de familie Raaymakers maar het stond leeg en was gedeeltelijk

bewoonbaar. Daarna kregen ze een noodwoning toegewezen aan de Molenkade.

62.Zicht op de Zandpad in 1947 parallel aan de Molenkade.

Voor de oorlog, ongeveer tegenover de woning van Janus Reijnaars aan de Zandpad, had kleermaker Adrianus Langenberg aan de Molenkade een geheel nieuw huis laten bouwen. In 1947 kwam het pand te koop en Janus was er als de kippen bij om de vrijstaande woning van de Erven Langenberg over te nemen, waarna ze van de Zandpad naar de Molenkade verhuisden. Nou ja verhuizen, ze staken de Gantel en de straat over.

Janus Reijnaars werd als touwslager van Dussen opgevolgd door zijn enige zoon Josephus (Sjefke) Adrianus Reijnaars (1931-). Met zes à zeven jaar draaide kleine Sjefke al aan het grote wiel op de lijnbaan van zijn vader. Dat grote wiel ging overigens tijdens de Tweede Wereldoorlog verloren, waarna hij het voortaan met een kleiner wiel moest doen. Hij trouwde met Cornelia (Cor) Maria Lensvelt, dochter uit het tweede huwelijk van klompenmaker Adriaan Lensvelt Gzn in het Rommegat.

63.Sjefke Reijnaars de laatste touwslager van Dussen.

Sjefke werkte aanvankelijk voor Touwhandel Visscher in Steenwijk, waarbij hij als verkoper van touw en landbouwplastic in dienst was. Het touwslaan deed hij er bij; eerst als hulp bij zijn vader en na diens overlijden in 1962, voor eigen rekening. Echter uitsluitend als nevenbetrekking, naast zijn werk bij de Touwhandel. Ook de ouderlijke woning heeft hij toen overgenomen. Zijn moeder verhuisde met haar jongste dochter Nettie naar het voorhuis van bakker Wim Pols in de Dorpsstraat.

Omdat de omzet in touw terugliep, keek Sjef echter uit naar een andere baan. Toen Dina Wijtvliet, die destijds als postkantoorhoudster in Dussen fungeerde, hem polste om postbode te worden, hoefde hij dan ook niet lang na te denken. Hij doorliep met goed gevolg een cursus tot briefbesteller in Gorinchem en heeft tot zijn pensioengerechtigde leeftijd met veel plezier als postbode in Dussen gewerkt. Daarnaast bleef hij echter nog wel touw produceren en verkopen.

Met de naoorlogse wederopbouw en uitbreiding van Dussen werd op termijn de Dussensche Gantel gedempt en moest hij ook de lijnbaan opgeven. Hij draaide toen touw op een geïmproviseerd lijnbaantje achter op de plaats bij

zijn woning. Daarnaast zag hij ook nog kans om als taxichauffeur voor de nonnen te fungeren en als koster in de rooms-katholieke kerk.

Met deze derde generatie Reijnaars kwam een eind aan het ambacht van touwslager in Dussen. Het vertrouwde beeld van de ambachtsman met de ronsel, de dol en de ivoren marlpriem is vanaf 2011 nog slechts te aanschouwen op oude-ambachtmarkten of in het touwmuseum maar niet meer op de lijnbaan aan de Molenkade in Dussen.

Zilveren jubileum burgemeester Snijders (1921)

64. Het gezin van burgemeester Snijders in Dussen

In november 1921 vierde burgemeester Snijders dat hij 25 jaar het ambt van gemeentesecretaris uitoefende. Reeds lang van tevoren werden voorbereidingen getroffen om er mooi feest van te maken. Diverse comités werden opgericht, die om het hardst met elkaar wedijverden. Want de burgemeester was populair in de gemeente.

65. Historische personen te paard verzameld aan de Sluis

Dussen pakte flink uit op de bewuste dag. Zo was het raadhuis aan de Sluis prachtig versierd, onder meer met honderden lichtjes die 's-avonds voor een feeërieke sfeer zorgden. Bij iedere woning in het dorp had men de vlag uitgestoken, al was de nationale driekleur bij sommigen wel wat klein uitgevallen. Op tal van plaatsen in het dorp waren feestbogen opgericht en tevens zou er een historische optocht een rondgang door het dorp maken.

De stoet die door het dorp trok was werkelijk overweldigend. Voorafgegaan door een heraut en geflankeerd door een klein leger van twaalf gardisten in kleurige uniformen en met vier commandanten zette een bonte verzameling van praalwagens, versierde fietsen, historische personen, indianen en cowboys, burgerwacht, wethouders en raadsleden, leden van het Erecomité en van het Feestcomité zich in beweging om de jubilaris met zijn familie af te halen bij zijn woning in de Achterstraat van het Binnen.

De gardisten waren legionairs van het zogenaamde Garde d'Honneur, oftewel de erewacht. Dit was een elitekorps van Napoleon dat was geformeerd uit zonen van gegoede huize. Ze moesten hun prachtige uniform, bewapening en verdere uitrusting destijds uit eigen middelen bekostigen. Twee gardisten droegen een banderol, een lange vlag of rol papier met opschrift, de overige

leden bewaakten de historische personen die onderdeel uitmaakten van de stoet.

66. Historische personen te paard gezamenlijk in beeld gebracht.

Deze historische figuren werden als ruiters te paard uitgebeeld door: Jan Achterberg, Marinus Diepenbroek, Johan van Vuren, Jan Verhoeven (bakker), Jan van Krimpen. Toon van Honsewijk, Harry van Vuren, Kees Rijken, Lammertje Borstlap, Marius Bax en Johannes van Dijk en nog enkele anderen waaronder ook een paar vrouwen.

Zij waren verkleed als Prins van Oranje of als zijn opvolgers Prins Maurits en Prins Frederik Hendrik met hun gevolg en pages. Graaf Van der Dussen van het kasteel was van de partij, en Koning Willem I en Willem II en Koningin Wilhelmina, maar ook Maarten van Rossum, de Gelderse plaaggeest wiens harnas in het kasteel van Dussen te zien was.

67. Standbeeld Hollandsche Maagd op de Nieuwe Markt in Rotterdam

Voorts was er de Hollandsche Maagd, het zinnebeeld van het Nederlandse gemenebest. Ze had een edel profiel, droeg een Romeins gewaad dat in brede plooien tot op de grond viel en een helm met pluimen. Een beeld van haar staat op de Nieuwe Markt in Rotterdam en tot 1914 op de Dam in Amsterdam.

Ook de Gouverneur Generaal van Djokjakarta, de hoogste gezagsdrager in Nederlands Indië, was van de partij omringd door javanen en inlanders.

68. Boeken van Louis Penning over Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog

De stoet had zelfs een politiek tintje door de deelname van de generaals De Wet en Botha, die beiden naam en faam hadden gemaakt aan de zijde van de Boeren tijdens de Tweede Boerenkrijg in Zuid-Afrika en in Nederland op handen gedragen werden. Hun heldendaden waren door oud-dussenaar Louis Penning beschreven in een paar spannende boeken.

Veel 'ooh's en aah's' klonken er voor de fraai opgetuigde praalwagens van onder anderen de gebroeders De Wit die op ludieke wijze hun bierbottelarij aanprezen, de wagen van de klompenmakerij, met als absoluut hoogtepunt de wagen van Becker & Co, een zeesloep voorstellende en de wagen waarop Oud-Dussen werd verbeeld.

69. De praalwagen met bruidjes in het wit

De groep indianen, de laatste der Azteken, cowboys, leden van de burgerwacht, talloze versierde fietsen waaronder heel mooie creaties, een wagen met bruidjes in het wit en met oranjesjerp om en versierde koetsen met hoogwaardigheidsbekleders zoals wethouders, raadsleden, ere- en feestcomité, waarvan de laatste als schepenen verkleed waren, completeerden het geheel.

70. Villa van Snijders in de Achterstraat van het Binnen

Bij de uitbundig versierde woning van Snijders aangekomen nam deze met zijn familie plaats in een speciaal rijtuig waarna de stoet via de oversteek bij de Hervormde Kerk koers zette naar het kasteel. Daar werden ze met klaroengeschal ontvangen door torenwachters en werd de ophaalbrug neergelaten. Graaf Van der Dussen heette het gezelschap welkom om vervolgens met zijn gevolg zijn plaats in de optocht in te nemen. Van het kasteel ging het naar raadhuis.

71. De genodigden verzameld in de raadszaal

Daar had zich inmiddels in de raadszaal een flinke groep hoogwaardigheidsbekleders verzameld en werd de jubilaris toegesproken door wethouder Van Steen. Deze memoreerde zijn wijs bestuur en zijn toegankelijkheid voor ambtenaren en burgers. De aanleg van het elektriciteitsnet en van de waterleiding werden aangestipt als belangrijke voorzieningen die onder burgemeester Snijders tot stand gekomen waren.

72. De genodigden verzameld op het bordes van het Raadhuis aan de Sluis

Nadat de erewijn was rondgediend was het tijd voor een aubade door schoolkinderen welke door het gezelschap werd aangehoord vanaf het bordes. Het speciaal gecomponeerde feestlied werd luidkeels door de in grote getale aanwezigen burgers meegezongen.

73. Aubade door kinderen en een van de talrijke erebogen in het dorp

Daarna was het tijd voor een rondgang door het dorp waarbij er speciale aandacht was voor de talrijke erebogen. Alle buurten hadden hun beste beentje voorgezet. In het Rommegat, nabij het klooster, bij herberg Het Wapen van Noord-Brabant in de Krekeldraai, bij de Posthoorn aan de Putten en bij Van Honsewijk aan de stoep van de Oudestraat. De ereboog had hier de toepasselijke tekst: **‘De rechte man, ter rechter tijd, ter rechter plaats’**.

74. Erebogen aan de Korn bij Kalversteeg en bij Boerendans

Maar ook de Korn had zijn best gedaan met een boog bij café Hartenaas ter hoogte van de Kalversteeg en wat verderop bij de Boerendans. Daar diende de stoet even te stoppen want de tekst op de laatste ereboog luidde:

‘Laat hier de Burgervader, eens even blijven staan,

Opdat hij eens kan kijken, wat de Korn voor hem heeft gedaan’.

Een lid van de burgerwacht loste hier een schot (aan de Korn schoten ze blijkbaar graag....) en riep halt, en nadat men de poort goed had bekeken kon de stoet haar weg weer vervolgen.

75. Bal Champêtre

’s-Avonds was er een fakkeloptocht en een Bal Champêtre – een historisch muziek- en dansfestijn in de openlucht – op de klanken van Fanfare Wilhelmina. Het was een drukte van belang aan de Sluis en iedereen genoot met volle teugen, niet in minst van de magnifieke lichtshow geproduceerd vanaf het dak van het raadhuis. Het elektriciteitsnet in Dussen was pas enkele maanden eerder onder Snijders gerealiseerd.

‘Dat tot laat in de avond het feest werd voortgezet en het overal een gehos en gejubel was zoals nog zelden hier is gezien’ behoefde volgens de correspondent van de Echo van Zuiden geen betoog.

Wederopbouw en uitbreiding (1945-1960)

76. Verwoesting in Dussen Binnen 1945

Dussen en haar inwoners werden in de laatste Oorlogswinter zwaar getroffen. Het dorp zelf lag na bevrijding in puin en veel inwoners waren hun hele hebben en houwen kwijt.

77. Verwoesting aan de Sluis in 1945

Daar kwam de emotionele schade geleden door de evacuatie nog bovenop en niet te vergeten de psychologische dreun van de naoorlogse ontploffing van het raadhuis aan de Sluis.

78. Glasactie met fanfare Wilhelmina en Hulpactie Rode Kruis (HARK)

Het is daarom des te opmerkelijker hoe snel Dussen zich weer herstelde. Direct nadat het dorp weer was vrijgegeven en de bewoners naar huis mochten werd het herstel ter hand genomen.

Woningen werden waar mogelijk provisorisch hersteld. Daarbij was de hulp geboden door Leidschendam (glasactie), Leerdam (hulpgoederen), Berkel (vee-leveranties) en Langendijk (inrichting gemeentehuis) zeer welkom.

79. Burgemeester Oderkerk ontvangt Rode Kruis bij Hotel De Zwaan

Onder leiding van de nieuwe, jonge burgemeester Oderkerk werd de wederopbouw energiek ter hand genomen.

80. Noodwoningen en noodkerk aan de Molenkade

Er werden tal van noodwoningen gerealiseerd, vooral in de Voorste Hoek en langs de Molenkade, maar ook wel op andere plaatsen. Er kwam een noodkerk voor de rooms-katholieke parochie en voor de boeren werden noodstallen gebouwd.

81. Noodstal in Dussen Binnen

Tijdens deze eerste periode van herstel en wederopbouw, bestond de dienst werkverschaffing nog. Mensen die daar onder vielen - meest werkelozen - werden aan het werk gezet om bijvoorbeeld puin te ruimen of stenen af te bikken. Bij het puinruimen van het kasteel werden NSB'ers ingeschakeld waaronder de NSB-burgemeester van Werkendam.

82. Kees Schellekens, architect voor de wederopbouw

Vanuit Den Haag werden in Dussen twee kantoren voor de Wederopbouw en voor de Wederopbouw Boerderijen gevestigd en de bekende stedenbouwkundige Ir. Wieger Bruin kreeg opdracht een plan te ontwerpen voor een nieuw Dussen.

83. CdK Prof. Jan de Quay bij opening gerestaureerde Kasteel-Raadhuis

Door de provincie werd in de persoon van de nieuw benoemde commissaris van de koningin Jan de Quay driftig gelobbyd voor nieuwe werkgelegenheid om het wegvallen van de papierfabriek te compenseren.

De werkgelegenheid kreeg (medio 1949) een steuntje in de rug door de introductie van huisnijverheid door Tricolana uit Tilburg voor het maken van handschoenen. En Leen Koops startte met een compleet nieuwe plaatwerkerij in de Zuideveldlaan.

84. Nieuwe bedrijven in Dussen

Op termijn boden een aantal nieuw aangetrokken bedrijven meer soelaas, zoals: Hollandia aan Keizersveer, Schellevis Beton aan de Loswal, De WEK in het Rommegat, Studio Rex in de Munsterkerk, Atelier Ring in de Van Gendtstraat en later nog Blenzo Pantoffels in de oude meisjesschool in het Rommegat en Jéhamé Lederwaren in de Land en Tuinbouwschool in de Zuideveldlaan; het leverde zo'n 200-300 arbeidsplaatsen op.

Daarnaast ijverde De Quay ook voor verbetering van de infrastructuur om de regio uit haar isolement te halen.

85.De drieling: Henk, Hans en Tonny Donkersloot

Wat verder opvalt in deze periode van herstel is het grote optimisme door de inwoners van Dussen tentoongespreid. Dat uitte zich niet alleen in een geboorte-explosie in de jaren 1946 en 1947 en ook nog in de jaren daarna, zij het in wat mindere mate, maar ook door de stichting van tal van nieuwe verenigingen en standsorganisaties.

86.Advertentiecollage van de middenstand in Dussen

De lokale middenstand deelde deze positieve blik op de toekomst door de oprichting van een groot aantal nieuwe bedrijven en de bouw van nieuwe bedrijfs- en winkelpanden. De boerenstand deed daar niet voor onder en pleegde massaal nieuwbouw van bedrijfspanden om daarmee hun zwaar getroffen boerenbedrijven weer nieuw leven in te blazen.

Medio 1946 was alle puin wel zo'n beetje geruimd en kon men echt met de wederopbouw beginnen. De in juni 1946 benoemde nieuwe burgemeester A.J.A. Oderkerk (30 jaar) uit Oosterbeek werd de gangmaker van het nieuwe centrumplan voor Dussen. Het ontwerp van het centrumplan kwam van de tekentafel van de bekende architect-stedenbouwkundige Ir. Wieger Bruin (1898-1971).

Tegelijkertijd met het nieuwe centrumplan werd tevens een verkavelingscommissie ingesteld voor de agrarische sector uitgaande van een economisch verantwoorde bedrijfsgrootte van vijf hectare voor een boerenbedrijf en twee hectare voor een tuinbouwbedrijf.

87.Nieuwe centrumplan voor Dussen

Dat stedenbouwkundige Ir. Bruin niet de eerste de beste was, valt af te leiden uit het fraaie wederopbouw en uitbreidingsplan dat hij voor Dussen ontwierp. Besloten werd om de traditionele lintbebouwing van Muilkerk (langs het

riviertje De Dusse) en Munsterkerk (langs de dijk naar Almkerk) los te laten en te kiezen voor de realisatie van een compleet nieuw centrum maar dan binnendijks.

Eind november 1946, in café Leemans, ontvouwde Ir. Bruin zijn plannen. Ze bleken helemaal in harmonie met de bestaande verkaveling en infrastructuur en ook was er rekening gehouden met aanwezige waterlopen zoals 't Middeltje en De Dusse. Het was bovendien ruim opgezet en met veel groen. Vergelijk dat eens met de doolhof van het uitbreidingsplan van de jaren zeventig aan de oostkant van de Molenkade en het verschil wordt eens te meer duidelijk.

88. Wilhelminastraat en wielrennen in Zuideveldlaan

De nieuwe kern van het dorp was voorzien tussen de Dorpsstraat, Molenkade en een nieuw aan te leggen straat: de Wilhelminastraat. Aan de westzijde werd de nieuwe kern begrensd door de Zuideveldlaan, een geheel nieuwe straat vanaf de Krekeldraai in noordelijke richting aansluitend op de Voorste Hoek.

De plaats van het nieuwe centrum betrof weliswaar grond van mindere kwaliteit maar bodemkundig onderzoek had uitgewezen dat de omgeving toch geschikt was voor bebouwing mits men maar voldoende aandacht schonk aan de fundering.

Op een vraag van dominee Van den Broek deelde Ir. Bruin mede dat indien de kerkenraad en diaconie van de hervormde gemeente alsnog zouden besluiten voor nieuwbouw in de nieuwe kern van Dussen in plaats van herbouw in Dussen Binnen, er in het totale plan plaats was voorzien voor een nieuwe Hervormde Kerk met bijgebouwen.

Dokter Van Vuure stelde voor om bij de opzet van een nieuwe kern het kasteel meer centraal te stellen en wethouder A.Z. Snoek opperde het idee om de dorpskern van Dussen in haar geheel meer te doen opschuiven naar het westen zodat deze op termijn zou kunnen samensmelten met de kern van Hank tot een groter geheel.

Het eerste idee werd afgewezen omdat bebouwing rond het kasteel afbreuk zou doen aan de schoonheid van het historische gebouw zelf. De kern van Dussen naar de Zuid-Hollandse polder verplaatsen vond geen genade omdat daarvoor veel goede landbouwgrond opgeofferd zou moeten worden, terwijl de afstand tussen de kern van Dussen en het kasteel-raadhuis te groot zou worden.

89. Verzamelansicht met o.a. Vrijheidsplein

Aan de zuidoostkant was een brinkachtig dorpsplein gepland: het Vrijheidsplein, met daaromheen winkels en openbare gebouwen. Hier was een nieuwe r.k.-kerk voorzien met kerkhof en processietuin en met bijgebouwen zoals: een pastorie, parochiehuis en zelfs een nieuw klooster.

90. Nieuwe Hervormde Kerk in de Zuideveldlaan

De redelijk revolutionaire plannen stuitten echter ook op de nodige weerstand. Zo had de hervormde gemeenschap in juni 1947 nog steeds het plan om hun historische kerk in Dussen Binnen herbouwen. Het kostte dan ook de nodige overredingskracht om de kerkenraad te overtuigen dat nieuwbouw van een beduidend grotere kerk met bijgebouwen aan de nieuwe Zuideveldlaan meer toekomstperspectieven bood. Bovendien lag de nieuwe locatie geheel naar traditie aan de oever van het riviertje De Dusse.

Overigens was de hervormde gemeenschap daarbij blijkbaar wel voorgespiegeld dat hun nieuwe kerk in het hart van het nieuwe centrum zou komen te liggen, terwijl het achteraf gezien eigenlijk aan de rand was.

91. De nieuwe r.k.-kerk met pastorie aan het Vrijheidsplein

Ook de rooms-katholieke gemeenschap voelde niets voor sloop van hun mooie kerk aan De Sluis maar wilde - net als in Hank - dat het gebouw werd hersteld. Uiteindelijk bezweek het parochiebestuur onder grote druk van het bisdom in Den Bosch om vanwege een hoger doel met de plannen van het gemeentebestuur in te stemmen. Daarbij kreeg het parochiebestuur de toezegging dat bij de ontwikkeling van de nieuwe centrumplannen zoveel mogelijk rekening zou worden gehouden met hun wensen.

Er werd een flink stuk land aangeschaft in het Klein Zuideveld door grondruil van percelen meer westelijk gelegen in het Klein Zuideveld en in de Zuid-Hollandse polder. De ruimte voor het parochiehuis werd later ingevuld door dorpshuis 't Middelpunt, terwijl in plaats van een flinke processietuin bejaardenwoningen werden gerealiseerd. Maar toen was de strikte confessionele scheiding inmiddels al een achterhaald feit.

92. Het noordelijk deel van de Molenkade

De Molenkade werd eveneens in de nieuwe centrumplannen betrokken. Het noordelijk deel van de Gantel vanaf De Dusse tot aan het Middeltje werd gedempt en in 1947 werd als eerste een gloednieuwe ambtswoning voor de

burgemeester gebouwd. Later volgden meer herenhuizen voor de bestuurlijke laag, eventueel voorzien van praktijkruimtes, zoals voor: het hoofd van de regionale vleeskeuringsdienst, gemeentesecretaris, notaris en boerenleenbank.

93. Het zuidelijk deel van de Molenkade met winkels

Het zuidelijk deel van Molenkade, ten oosten van het nieuwe Vrijheidsplein, kreeg net als het plein een winkelfunctie toebedeeld.

Tot de aanleg van het r.-k.-kerkhof en pastorietaan bleven de Zandpad, de Gantel en de lijnbaan van touwslager Sjef Reijnaars, ten oosten langs het zuidelijk deel van de Molenkade, nog intact. Tijdens fase II van de wederopbouw zouden ook deze restanten historie van Dussen het loodje leggen.

94. Fase II Uitbreiding Noord met publieke voorzieningen.

Op termijn werd verdere uitbreiding (Fase II Uitbreiding Noord) voorzien ten noorden van het Middeltje en ten zuiden van De Duse. Het hart van deze uitbreiding werd gevormd door de Heren van Brechtlaan en de Van der Dussenlaan.

Omdat Ir. De Bruin tot de categorie stedenbouwkundigen gerekend mocht worden die vond dat auto's door het dorp moesten kunnen rijden, ontstond er een patroon van mooie rechte en ruime straten, voorzien van veel groen, die haaks op elkaar stonden. De carré's rondom het kruispunt van deze twee lanen werden ontsloten voor de noodzakelijke woningbouw door de aanleg van twee straten in een U-vorm: Van Axelestraat en Van Gendtstraat.

95. Fase II Uitbreiding Noord met nieuwe straten en -voorzieningen.

De wijds uitlopende Van der Dussenlaan, die plaats zou bieden aan nog meer publieke gebouwen en scholen, gaf vanuit het dorpshart (Vrijheidsplein) bovendien een fraai uitzicht op de landschappelijke schoonheid van het riviertje De Duse en de open ruimte van het Noordeveld.

Door de betrachte laagbouw in de verbindingsstraten zoals D'Ursselstraat en Aartswaardestraat werd dit nog extra geaccentueerd.

96. De betonbaan gerealiseerd circa 1965.

En passant werd ook het wegennet aanzienlijk verbeterd. De aanleg van onder meer de nieuwe provinciale weg van Aalburg naar Hank in 1965 vormde een

belangrijke ontsluiting voor Dussen. Maar ook bijvoorbeeld de brug bij Gorinchem enkele jaren daarvoor.

97. Nieuwe Wilhelminastraat, Munsterkerk, Vrijheidsplein, Zuideveldlaan.

Inmiddels zestig jaar verder, is dat nieuwe naoorlogse centrum van Dussen compleet op de schop gegaan. De Zuideveldlaan kreeg een facelift. De Wilhelminastraat heeft een alleszins chiquer uitstraling gekregen en de Munsterkerk werd totaal vernieuwd. De Molenkade staat met de bouwplannen van Ballegooyen Modes aan de vooravond van een ingrijpende verandering. Het lot van de rooms-katholieke kerk blijft ongewis.

98. Nieuw centrum 2.0 van Dussen met brede school, sportzaal en MFA

De grootste metamorfose onderging het Vrijheidplein waarvan wethouder Peter van de Ven altijd heeft beweerd dat het Dussen mooier zou maken en waarbij we thans vrij naar Boudewijn de Groot's 'Mijnheer de President' kunnen concluderen 'hij heeft toch gelijk gehad'.

Gedicht DUSSEN (besluit)

Tot besluit, dames en heren, het tweede deel van het gedicht. Maar nu over Dussen 2.0 Met een optimistische kijk op het heden en hoop voor de toekomst, geheel naar de beleving van mijn kleindochters.

99. Vissen in De Dusse tijdens Timmerdorp (rust en ruimte).

Gemoedelijke rust, bevrijdende ruimte.
Veilig spelen, fietsen, je ding doen.
Meestal fijne school, keigezellige club.
Ons kent ons, Opa's in de buurt.

100. Natuurspeeltuin, spannend bos Zandweijde

Carnaval, Koningsdag, kermis, circus op school.
Timmerdorp, Dussoos, Sinterklaas, speurtocht.
Turnen, balletles, speeltuin, spannend bos.
Ooit wellicht zelfs kindertoneel.

Waar A staat voor Altena,
siert D ons aller Dussen.